

Yargıya Güven Gereksiniminin Karşılanması Zorunluluğu, Yargıda Yozlaşma Göstergeleri ve Yargıda Reform İçin Öneriler¹

Hayrettin Ökçesiz

I - Güven

İşlevsel-yapısalcı sistem kuramının ünlü teorisyeni Niklas Luhmann'a göre "Güven", karmaşıklığın redüksiyonudur. Burada sözkonusu olan karmaşıklık, başka bir insanın özgürlüğü, serbestliği, keyfiliği nedeniyle dünyamıza dolan karmaşıklık-
lıktır. Şu halde Güven, bu karmaşıklığın kavranması ve azaltılmasını amaçlayan bir işleve sahiptir². Siyasetbilimci Fukuyama ise iktisadi refahın sağlanmasını "sosyal sermaye"ye ve bir toplumun bireyleri arasındaki "güven duygusu"nun yaygınlığına bağlıyor. Toplumlari "yüksek güvenli" ve "düşük güvenli" olmak üzere iki sınıfa ayırıyor³.

II - Hukukta Güven - Hukuka Güven

Bir "Düzen" ve bir "Düşünce" olan "Hukuk" da, kendi temelini kuran tutumlar olarak, "İyiniyet"i varsayar (bona fides praesumitur) ve "Güveni" korur⁴.

Bu yüzden, "hukuk güvenliği"nden söz ederiz. Hukuk güvenliği, "hukuk idesi"nin, "adalet"in diğer iki unsuru olan "eşitlik" ve "amaca uygunluk" yanında onlarla eş değerde üçüncü bir unsur olarak hukuk düşüncesinde yerini alır⁵.

Hukuk güvenliğini mümkün kılan diğer hukuk ilkeleri de, bizi "iyiniyet"imizde ve "güveni" duygumuzda koruyan alt

1 5. SIAD Zirvesi'nce (Türkiye'deki Sanayici ve İşadamları Derneklerince ANSIAD'ın evsahipliğinde) Antalya'da 7-9 Kasım 2001 günlerinde gerçekleştirilen "Yargıda Reform" konulu etkinlikte sunulan bildiridir.

2 Niklas Luhmann, Vertrauen, 4. baskı, Stuttgart 2000, s.38

3 Francis Fukuyama, Güven. Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Çeviren: Ahmet Buğdaycı, Ankara 1998

4 Hukuk ve Güven arasındaki ilişkinin tarzı ve niteliği hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlar örnekleme olarak şöyledir:

- Hukuk güvenin yerine geçer.
- Güven hukukun yerine geçer.
- Hukuk güveni korur.
- Hukuk, hukuk düzenine olan güveni koruyarak kendisini de korumuş olur.
- Güven ve hukukun uygulanabilir olan sözleşmeler, davranış risklerini azaltan ve birbirlerini karşılıklı olarak tamamlayan mekanizmalardır.
- Hukuk güveni temellendirir.
- Güven, örneğin sözleşmenin hukuksal biçiminin oluşumunda görüldüğü gibi, tüm hukuk oluşumunun temeline yatmaktadır.

(Bkz. Dieter Schmidtchen, Vertrauen und Recht, b.y.: Bausteine zu einer Verhaltenstheorie des Rechts, hazırlayan: Fritjof Haft/Hagen Hof/Steffen Wesche, Baden-Baden, s. 75 ve orada zikredilen literatür)

5 Burada işaret edilen bir "hukuk idesi" şeması için bkz. Hayrettin Ökçesiz, Sivil İtaatsızlık, 3. baskı, İstanbul 2001, s. 99

ilkeler olarak, hukuk düzenimizi kurarlar. Şu halde hukuk, bizim bu iki duygumuzda asla zarar görmeyeceğimiz bir "güvence" olarak sosyal ilişkilerimizi sarar.

İyiniyetimizle ve güvencimizle geliştirdiğimiz beklentilerimizden dolayı bir hayal kırıklığına uğramayacağımıza dair bir "güvence" sistemidir hukuk aynı zamanda.⁶

Bu düşünüş ve inanış çerçevesinde biz ilk önce "hukuk"a güveniriz.

Ayrıntılarına girmeksizin şunu da söylemeliyiz: Biz hukuka güvenmek zorundayız.

Tüm boyutlarında, normatif, sosyolojik ve etik boyutlarında hukukun geçerliliğine güvenmek zorundayız.

Hukuka güven, bizi ezen acımasız karmaşıklığın redüksiyonu için bir zorunluluktur. Ancak bu güvenin duyulabilmesi, onun temellendirilebilmesine bağlıdır.

Önce ilk soruyu sormalıyız: Hukuka ve onun düzenine güveniyor muyuz?

Bu sorunun yanıtını biraz sonra bilimsel araştırmaların sonuçlarıyla vermeye çalışacağım.

"Hukuk güvenliği" kavramı sadece, hukukun bize güven ve güvence vermesi değildir elbette. Biz de hukukun güvenliğinde olmasını sağlamalıyız; ona, bir "hukuk toplumu"nun bireyleri olarak hak ettiği itibarı ve korunmayı sunmalıyız.

Bunun için ikinci bir soru sormalıyız: Hukuk ve düzeni bu itibarı ve korunmayı hak eden bir yeterlilik gösteriyor mu?

Bu her iki soruyu olumsuz bir biçimde yanıtlıyor isek, soracağımız son soru şudur: Ne yapmalı? Bu güveni duyulabilecek bir yapıya kavuşturabilmek için ne yapmalıyız?

III - Yargıya Duyulan Güvensizliğin Göstergeleri

Ülkemizin son on yılında yapılan "Güven" araştırmalarında yargının ve pozitif hukuk'un aldığı mütevazı yeri göstermeye çalışalım⁷:

Türkiye Genç İşadamları Derneği (TÜGIAD) 1993 yılında, "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar-II: Adalet" adlı bir araştırmayı yayımlar. Bu çalışmada dernek üyelerinin hukuk sistemine ve adalet hizmetlerini gerçekleştiren yargı, savcı ve avukatlara olan güvenlerinin derecesi saptanmaya çalışılır. Bu ankete göre adalet sistemine güvenenlerin yüzdesi 3.3'tür. Genç İşadamlarının %90.2'si hukuk ve adalet sistemine güvenmemektedir. Bu çalışmada ayrıca, "davanızın adil bir biçimde sonuçlandığına inanıyor musunuz?" ve "hakimler dava dosyalarını yeterince inceleyerek karar veriyorlar mı?" soruları da sorulmuştur. Bu her iki soruya deneklerin büyük bir çoğunluğu "hayır" yanıtını vermişlerdir.

Başbakanlık müşaviri Zakir Avşar'ın 1997'de yaptığı bir alan araştırmasında "sokaktaki insanın sorunlara çözüm arama noktasında güven duyduğu" kurumlar arasında halk en çok kendisine güvenmekte, "yargı" ise ordunun, medyanın, sivil toplum örgütlerinin, partisinin, hükümetin ve meclisin arkasına yerleşmektedir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Adalet Yüksek Okulu'nun Profesör Bahri Öztürk tarafından yürütülen kamuoyu araştırmalarının 1., 6., 8. ve 27. raporlarında yargıya ilişkin güvensizlik bulgularına kısaca göz atalım: 1996 tarihli 1. rapora göre, "Halkın büyük bir çoğunluğu kovuşturma makamlarına güvenmemektedir (%62)." 1997 ta-

rihli 6. rapora göre, "Halkımızın büyük bir çoğunluğu (%73,29) yargının bağımsız olmadığı ve 'iyi işlemediği' kanısındadır ve bu yüzden yargıya güvenmemektedir." Aynı yıl yinelenen 8. rapora göre, halkın % 77,79'u aynı sonucu doğrulamaktadır. Haziran 2001 tarihli 27. rapora göre deneklerin çoğunluğu, polis, jandarma, savcılar ve hakimler arasında hiçbirine güvenmediklerini ifade etmiştir.

ANKA Haber Ajansının 1998 tarihli verdiği bir haberde, "Adalet sistemi içerisinde kendinizi güvende hissediyor musunuz?" sorulu bir ankete deneklerin %96.7'sinin "hayır" dediği bildirilmektedir.

İstanbul Barosu'nun Aralık 1999'da kendi üyelerine uyguladığı bir anket çalışmasında ise avukatların ancak %41'i yargıya güvenmektedir.

TESEV'in (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) 2001 yılı Şubat ayında açıkladığı bir alan araştırmasının sonuçlarına göre, "mahkeme/hukuk sistemi" niteliği güven skalasında sayılan on dört siyasal, sosyal ve iktisadi kurum arasında, ankete katılanların ancak %42'sinin güvendiği bir sırada, yedinci olarak yer almaktadır.

Kurumlara duyulan güven araştırmaları çerçevesinde ortaya çıkan skalada yargının aldığı bu düşündürücü yeri belgeleyen iki ayrı çalışmaya daha işaret etmek istiyorum. Bunların her ikisi de Ankara Ticaret Odası'nca yaptırılmıştır. İlki 7 Mart 2001 tarihini taşımaktadır. Buna göre yargıya duyulan güven, Cumhurbaşkanlığı, siyasiler, basın, Genelkurmay ve Hükümet karşısında % 6'lık bir değeri göstermektedir. Ankara Ticaret Odası'nın 7 Ağustos 2001 tarihinde açıklanan ikinci anketine göre yargıya güven, Türk Silahlı Kuvvetleri, Basın, Siyasi Partiler, Cumhurbaşkanlığı, Hükümet ve TBMM karşısında %3 düzeyinde duyulabilmektedir.

IV - Yargıya Güvensizliğin Nedenleri: Dava Süresi ve Hüküm Kalitesi, Karar İcra ve Ceza İnfaz Sorunları, Yargıya Ulaşamama

Toplumda yargıya güvensizliğin ana nedenleri olarak hemen şu beş durumu sayabiliriz:

- 1) Geciken adalet
- 2) Haksız karar
- 3) Yargı kararlarının uygulanamaması
- 4) Ceza infaz uygulamasındaki vahim durum
- 5) Yargıya ulaşamama

Yukarıda yargıya güvensizliğin nedenleri olarak sıraladığım bu beş noktaya biraz açıklık getirebileceğini düşündüğüm bazı istatistiksel bilgileri aktarmak istiyorum. İnternette "Türk Hukuk Sitesi"nden edindiğim ve İstanbul'a özgü bulunan kimi veriler şöyledir:

Bir ceza davasının ortalama süresi 1-3 yıl arasında değişmektedir.

Bir hukuk davasının ortalama süresi 9 ay-2 yıl arasında değişmektedir.

Bir hukuk davasının Yargıtay'da temyiz incelemesi süresi 2-7 ay civarındadır. Bir ceza davasının Yargıtay'da temyiz incelemesi süresi 4-12 ay civarındadır.

Bir adli tebligatın sonuçlanma süresi 25-30 gündür.

Hukuk davalarında bir sonraki duruşmaya verilen süre 1,5 ay ve ilerisidir.

Ceza davalarında bir sonraki duruşmaya verilen süre 3 ay ve ilerisidir.

Hukuk davalarında ortalama duruşma sayısı 4-8'dir.

Hukuk davalarında bir duruşmanın ortalama süresi 45-90 saniyedir.

Avukatların duruşmanın başlaması için bekledikleri ortalama süre 45-90 dakikadır.

Ağır Ceza Mahkemelerinin bir günde baktığı dava sayısı 20'den fazladır.

Asliye Ceza Mahkemelerinin bir günde baktığı dava sayısı 50'den fazladır.

Çocuk Mahkemelerindeki ortalama yargılama süresi 525 gündür.

6 Bilişsel ve normatif beklentiler arasında, ikincisinin hayal kırıklığına uğratılamayacağı biçiminde bir ayrımın irdelenmesi için bkz. Günter Dux, Rechtssoziologie, Stuttgart 1978, s. 34

7 Yukarıdaki bilgiler için bkz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul Barosu Çevresi, Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul 2001, s. 25 vd.

Bir davada duruşmaların toplam süresi 1-2 saat arasındadır.

Bir icra müdürlüğüne yılda yapılan icra takibi başvurusu 13 bin civarındadır.

Bir icra müdürlüğünde ortalama eleman sayısı 5'tir.

Nüfusumuzun birbiri ile davalı olma oranı %75'tir.

Yargıya güvensizliğin nedenlerinden, daha çok "geciken adalet"i dile getiren bu sayılardan sonra bir Yargıtay Başkanı'nın ve bir Adalet Bakanlığı müsteşarının ağzından bu güvensizlik nedenlerinin izlerini sürmeye çalışalım:

Önceki dönem Yargıtay Başkanı Mehmet Uygun'un ünlü "1998/99 Adli Yılı Açış konuşması"ndan şu satırları okuyoruz⁸:

"(...) Çok üzülerek söylüyorum ki, hak dağıtma görevlisi hakim, maişet hakkını vermeyenlere karşı, hak arayan duruma düşürülmüştür. Bilinmelidir ki, vicdanı ile cüzdani arasına sıkışan hakimin kararının tam ve sağlıklı olacağını düşünmek insan aklına ve doğasına ters düşer. Yargının gereksinimleri yerine getirmeyip, onu sarsanlar, altında her şeyin kalacağı adalet çatısının çöküşünün, devletin göçüşünün tek sorumlusu olacaklarını bilmedirler. Bunun hesabını tarihe, insanlığa ve vicdanlarına asla veremezler..."

Adalet Bakanlığı Müsteşarı Uğur İbrahimhakkıoğlu 1996 yılında, "Adalet Reformu" adlı bir makalesinde şu feryadı ediyor⁹:

"Sonuçta geldiğimiz nokta fertlerin adalet ihtiyacına cevap veremeyen, adalet duygularını tatmin edemeyen, hatta uygulanması bazen bu duygularımızı rencide eden, yetersiz, hantal dengesiz bir mevzuat yükü ve son derece ağır işleyen bir yargı mekanizmasıdır. İnsanlar mahkeme kapılarında uzun zamanlar boyu adeta sürünmektedirler. Alacaklar tahsil edilememekte, anlaşmazlıklar çözülemede, icralar tıkanmaktadır."

"Adalet teşkilatı her bakımdan yeter-

siz, sahipsiz ve bakımsız kalmış, personel kendi kaderine terk edilmiş, adliyeler hala yarım asır öncesinin imkanları ile çalışmaya mahkum edilmiştir. İş yükü inanılamayacak kadar çok, ancak bu işi görecektadrolar son derece dardır. Ceza ve hukuk yargılamasında istenilen sürat bir türlü sağlanamamıştır. Deliller en ilkel usullerle toplanmakta, tanıklar ne manen ne de maddeten korunamamakta, ödenekler hizmete asla yetmemektedir.(...) Adliye binalarının çoğu yargı kuvvetlerinin önem ve vakarını aksettirmekten, hak ve hukuku arama, yargılama ve teslim etme faaliyetini sağlamaktan uzak bir perişanlık ve yetersizlik içindedir."

"Savcılık ve ceza mahkemelerine başvuran vatandaşların, verilen kararlardan ve yapılan işlemlerden memnun olduklarını söylememiz mümkün değildir.(...)"

"İnsanlar bir suç ya da bir haksızlığa maruz ve muhatap kaldıklarında şikayetçi oldukları mercilerden gereken yakınlığı, ilgi ve anlayışı görememekte, büyük ve önemli suçlular çok zaman bulunamakta, suç delilleri çağdaş yöntemle ve sabırla araştırılmamakta, suçlular müstahak oldukları cezalara çaptırılmamakta, verilen cezalar da tam manasıyla infaz edilememekte, tecil, paraya çevirme, şartla tahliye, özel indirim ve genel af gibi hep suçlular lehine düzenlenmiş imkanlar, cezaları neredeyse sıfıra münker kılmaktadır. Dövlümüş, kurşunlanmış, yaralanmış, sakatlanmış, hakarete uğramış, maddi ve manevi işkence görmüş, hürriyeti kısıtlanmış, çalışma, tahsil ve yaşama özgürlüğü engellenmiş, zorla ırzına geçirilmiş, evi barkı yakılıp yıkılmış, malları ve paraları çalınmış ya da gasp edilmiş, dolandırılmış, huzur ve rahatı ihlâl edilmiş, tehdide uğramış, haysiyeti rencide olmuş, ya da yakınları öldürülmüş mağdurlar, başlarına gelen bu felaketler ve uğradıkları bu haksızlıklara karşı hukukun yeterli

himayesini görememekte, devletinden ümit kesmekte, kaderine küsmekte, ülkesinden soğumakta, içindeki adalet kavramını kaybetmektedir."

Oysa, hukuk sosyoloğu Manfred Reh-binder'e göre hukukun ve dolayısı ile yargının kendilerinden beklenen toplumsal işlevleri şöyledir¹⁰:

1) Ulaşmazlıkların giderilmesi (reaksiyon işlevi)

2) Davranışların yönlendirilmesi (düzen işlevi)

3) Toplumsal egemenliğin örgütlenmesi ve meşrulaştırılması (anayasal işlev)

4) Yaşam koşullarının biçimlendirilmesi (planlama işlevi)

5) Hukuk uygulamasında belirli tekniklerin ve becerilerin geliştirilmesi ve uygulanması -hukuksal içtihad alanı- (denetim ve gözetim işlevi)

Buraya kadar söylenenlerden pozitif hukukun ve yargı sisteminin bu işlevlerini tatminkâr bir derecede yerine getiremedikleri görülmektedir. Ünlü sosyolog Emre Kongar'a göre, 21. yüzyıla girerken Türkiye'nin en önemli sorunlarında biri, Yargı'nın yozlaşmış olmasıdır¹¹.

V - Hukuk Alt-Sisteminde Yozlaşmanın Sorun Alanları Olarak: Pozitif Hukuk, Yargı Sistemi, Değerler Çatışması Olgularını Büyüteç Altına Almalıyız

Pozitif hukuk alanında; aşırı hukuklaşma, pozitif hukuk normlarında gerileme ve çağdışılık ve bir "jurisprudencia" olarak hukuk içtihadı'nın sorunlar yumağı yargıda yozlaşmanın gözlemlendiği yerlerdir.

Değerler çatışması alanında: çok hukukluluk, altkültürler ve devlet hukuku değerleri arasında çekişme ve informal yargı olgularında yargıda yozlaşma belir-

tilerini görebilmeliyiz.

Yargı sistemi alanında; yargı aktörleri ve fiziki altyapı kategorilerinin tahlilinde yargıda yozlaşmanın gelişim yönünü ve ivmesini de hesaplayabiliriz. Yargılama birimi olarak; yargıç, savcı ve avukat, tanık ve bilirkişiler, yargılama dışı birimler olarak; kalemler, kolluk, ceza infaz, icra daireleri personeli bir dizi alan araştırmasının konusu olmayı layıkıyla hak etmektedirler.

Yargıda yozlaşmanın hem nedeni ve hem de sonucu olan "yargıda yolsuzluk"; münferit olayların disiplin hukuku ve ceza yargılaması önlemleri ile önüne geçilmediğinin düşünüldüğü, bu yoğunluğunda toplumsal bir olguysa dile getirir nitelikte algılanmadığı tepkisel bir bastırma tutumu ile karşılanıyor gibi görünmektedir¹². Yargıda yolsuzluğun artık olgusal boyutuyla ele alınmasında yarar vardır.

VI-Yargının Toplumsal İşlevlerini Yeterince Yerine Getirebilmesi İçin Önerilebilecek Bazı Önlem ve Etkinlikler Çerçevesinde¹³:

İlk savım, "yargıda reform"un ivedilik ve önem derecesinin "yargıda yozlaşma"nın vahamet derecesinden kaynaklanacağını içermektedir. Biraz önce Kongar'a atıfla söylediğim tümceyi tekrarlamak isterim: "21. yüzyıla girerken Türkiye'nin önündeki en önemli sorunlardan biri yargı sisteminin yozlaşmış olmasıdır".

Şu halde ikinci savım, "yargıda yozlaşma"nın bu vahamet derecesinin tüm uzantılarında bilimsel yöntemlerle ortaya konmasının çok yüksek bir düzeyde kamu yararı sağlayacağıdır.

Üçüncü savım, tüm sivil toplum örgütlerinin ve yurttaşların bu bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi amacıyla uzmanları ve kamu kaynaklarını seferber et-

10 Manfred Rehinder, Rechtssoziologie, Berlin Newyork, s. 142 vd.

11 Emre Kongar, Adalet Reformu Şart. b.y.: Cumhuriyet, 24.1.2000, s.3

12 Ökçesiz, Adli Yargıda Yolsuzluk, s. 19

13 Bkz. Ökçesiz, Yargıda Reformun Felsefi ve Sosyolojik Alanında Bazı Önemli Nirengi Noktaları, b.y.: HFSA/4 (Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 4. kitap) hazırlayan: H. Ökçesiz, İstanbul 2002, s. 140 vd.

8 A.g.y. s.17 vd.

9 A.g.y. s. 21 vd.

meyi başarmalarının zorunluluğudur.

Dördüncü savım ise, bu aşamalara ulaşabilmek için kamuoyunda bu etkinliklerin ivediliği ve önemi hakkında bir konsensüs yaratılmasının gerektiğidir. Bu çerçevenin stratejisini neredeyse, Atatürk'ün "Kurtuluş Savaşı" stratejisine benzetmek hiç de yanlış olmayacaktır. Çünkü bu mücadele, aynı ruhu ve iradeyi gerektirmektedir.

Son savım ise, yargıda reformun teknik düzeyde yüzeysel, kısa erimli iyileştirmelerle değil, neredeyse devrimsel nitelikte bir zihniyet değişimi ile bir anlam kazanabileceğidir. Bu da hukukun bir kültür olarak algılanmasına; hukuk öğreniminin, hukukçu eğitiminin ve bilimsel araştırmaların en yüksek düzeyde ve uzun soluklu olarak, ısrarla teşvik edilmesi gereğinin kavranmış olmasına dayanır.

VII – Yargıda Reform Çabalarına Şu Önerilerle Katkıda Bulunulabilir:

1) Yargıya genel bütçe içerisinde ayrılan payın yargıda reform hedeflerine yetecek bir düzeye çıkartılması ve bu talepten hiçbir gerekçe uğruna ödün verilmemesi.

2) Yargının bağımsızlığına ve tarafsızlığına gölge düşüren tüm normatif öğelerin pozitif hukuktan atılması.

3) Hukuk öğretiminin, hukukçu eğitiminin ve hukukbilimsel araştırmaların en yüksek düzeyde verime ulaşabilmesi için en etkili yolların ve yöntemlerin saptanması ve gerekli olanakların ayrıcalıklı ve öncelikli olarak sağlanması.

4) Yargıda yolsuzluğun en etkili biçimde önüne geçilmesi. Bu amaçla yargıda yolsuzluk ile savaşım stratejilerini araştırmak ve geliştirmek üzere bilimsel araştırma merkezlerinin kurulması.

5) Halkın yargıya güveninin başka kurumlar karşısında ilk sırada yer alabilmesini sağlayacak sosyal-psikolojik önlemlerin alınması. Ancak bu önlemler temel hak ve özgürlüklere baskıya ve indoktrinasyona dayanmamalıdır.

6) Yurttaşların hukuk bilgisinin ve hak

arama bilincinin düzeyinin yükseltilmesi için ilk ve orta öğretimden başlayan hukuk eğitimi-öğretimi çalışmalarına hız ve nitelik kazandırılması.

7) En yoksulun dahi tüm hukuk yollarını tüketebilmesine olanak sağlayacak mali ve normatif ortamın hazırlanması.

8) Hukuk dilinin oluşumunda ortalama yurttaş dil düzeyinin ve dil kullanımının özellikle dikkate alınması –hukuk dili ve kavramları üzerine sürekli çalışma projeleri kurulması ve gerçekleştirilmesi–.

9) Yargıda ve hukukta reformun hedefinin, daima zincirin en zayıf halkasının güçlendirilmesi olmak gerektiği bilincinin bu amaca yönelmiş kurum ve kişilerce paylaşılması.

10) Sınıfsal ve siyasal yargının insan-cıllaştırılması için yargı personelinin ön-yargı ve inanış içeriklerinin insancıl kriterlere göre eleştirilmesi ve değiştirilmesi yollarının tasarlanması.

11) Yaygın bir informal yargının yaratacağı tehlikenin daima ayırdında olunması ve bu tür informal oluşumların bilimsel yöntemlerle araştırılarak yeni normatif çözüm önerilerinin üretilmesi.

12) Hukuk çoğulculuğunun ve aşırı hukuklaştırılmanın toplumsal gerçekliğinin ve sonuçlarının yargı ve yasama düzeninde hukuk koyan ve yaratan öğelerce yüksek bir bilinç ile izlenmesi.

13) Tüm hukukun ve yargılamanın taşıyıcı direklerinin "ulusal egemenlik", "çağdaş yasa kavramı" ve "insan onuru" olduğunun yeniden görüş ufkuyla yerleştirilmesi.

14) Yargıda ve hukukta isabetli reformların gerçekleştirilebilmesi için hukuk-sosyolojik görgül araştırmaların yapılacağı enstitülerin kurulması.

15) "Yargının Yapısal Analizi" (Strukturanalyse der Rechtspflege), "Etkililik Araştırmaları" (Effektivitaetsforschungen) ve "Hukuka İlişkin Bilgi ve İnanış Araştırmaları" (Knowledge and Opinion About Law- KOL) gibi yaklaşımlarla tasarlanacak görgül çalışmaların yapılması.